

Радченко О.І.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри конституційного і

міжнародного права факультету №4

Харківського національного

університету внутрішніх справ

УЧАСТЬ У ВИБОРАХ І РЕФЕРЕНДУМАХ ЯК КОНСТИТУЦІЙНИЙ ОБОВ'ЯЗОК: ЗМІСТ І ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Сучасний стан розвитку суспільств у багатьох країнах світу засвідчують сталі тенденції до зниження активності електорату на загальнонаціональних виборах і референдумах, що виявляється у зниженні явки виборців на дільницях та збільшення кількості тих виборців, що не підтримують жодного з кандидатів (партійних списків) або свідомо псують бюлетень, коли в ньому відсутня можливість голосувати проти всіх. У конституційному праві таке явище позначається терміном «абсентеїзм». Останній визнають як технічний чинник явища абсентеїзму [1, с. 101]. Так, статистичні дані щодо проведення в Україні, починаючи з 1991 року, виборів і референдумів є прямим підтвердженням висловленого вище висновку. Зокрема, у референдумі 1991 року участь у виборах брало 84% виборців, парламентських виборах 1998 року – 70,6 %, президентських виборах 1999 року – 74,9 % , президентських виборах 2010 року – 68,9%. І лише на консультативному референдумі 2000-го року було показано результат у майже 81,2%, що можна вважати скоріше винятком із загальної тенденції, аніж її зміною. Адже загальновідомою є інформація про активне застосування адміністративного ресурсу для штучного підвищення кількості учасників референдуму, адже влада на той час не була впевнена, що референдум відбудеться через потенційну низьку можливу явку громадян України, які мають право голосу.

Як бачимо, значна частина українського суспільства ставиться індіферентно до загальнодержавних виборів і референдумів, що проводяться в Україні. Подекуди масштаби «виборчого» нігілізму вражають: це майже третина від загальної кількості виборців. Такий стан справ створює не тільки проблеми у політичній чи організаційній площині. Це, насамперед додаткові витрати фінансово-економічного ресурсу держави. Адже готуючись до виборів держава витрачає кошти, виходячи з того, що всі громадяни, які мають право голосу, візьмуть участь у виборах або референдумі.

Варто зазначити, що аналогічна або схожа ситуація склалася у багатьох країнах світу, де на конституційному рівні правового регулювання суспільних відносин у сфері виборів і референдумів закріплено принцип вільного виборчого права (принцип вільних виборів). Цей самий принцип знайшов своє пряме закріплення й у деяких міжнародно-правових актах в сфері прав людини, наприклад у ст. 3 Першого протоколу до Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод [2], у Документі Копенгагенської наради конференції з людського виміру НБСЄ [3], а також у Декларації про критерії вільних і справедливих виборів [4], в якій деталізуються критерії і принципи вільних виборів. Опосередковано він відображений й у положеннях ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [5] та в Загальному коментарі Комітету ООН з прав людини до ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (щодо недопущення жодних обмежень права на участь у виборах і права бути обраним громадян залежно від їх раси, кольору шкіри, статі, мови, віросповідання, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, власності, походження за способом набуття громадянства тощо) [6].

Зміст принципу вільних виборів можна розкрити через дві його складові, а саме:

- участь громадян у виборах є вільною і добровільною. Ніхто не може змусити виборця брати чи не брати участі у виборах, голосувати за або проти того чи іншого кандидата (чи список кандидатів), а також ніхто не має права впливати на волевиявлення виборців;

- жоден кандидат чи політична партія (коаліція), інше громадське об'єднання чи організація не повинні використовувати методи психологічного, фізичного, релігійного примусу або заклики до насильства чи погрози застосування насильства чи будь-яких інших форм примусу [7, с. 94].

Отже, вільними можна вважати вибори, коли немає тиску та залякування виборців стосовно їхнього бажання брати або не брати участі у виборах та щодо кандидатів під час голосування. Цей принцип повинен гарантувати виборцеві свободу здійснення волі на виборах. Цій самій меті слугує і принцип таємних виборів, точніше таємниці голосування, який по суті є продовженням принципу вільних виборів. Свобода стосується також процесу формування волі виборця.

Але, такий ліберальний підхід держави до участі громадян у виборах і референдумах має й зворотній, бік, що характеризується негативними наслідками як для самої держави, так і для суспільства, мова про які йшла вище.

На теперішній час по суті єдиним вагомим юридичним інструментом (інші, неюридичні механізми наразі не є предметом даного дослідження), здатним кардинально й швидко змінити ситуацію на краще варто визнати запровадження конституційного обов'язку участі громадян у загальнонаціональних виборах і референдумах. Саме такий шлях вирішення зазначеної проблеми обрала ціла низка країн, зокрема Італія, Німеччина, Люксембург, Австралія, Туреччина, Австрія, Кіпр тощо. У цих країнах участь громадян у виборах і референдумах розглядається не як право чи громадянський обов'язок людини, а як його конституційна вимога на кшталт обов'язків щодо сплати податків або захисту батьківщини. У разі безпідставної відсутності або ігнорування участі у виборах чи референдумах законодавство цих країн передбачає притягнення винуватих осіб до юридичної відповідальності та застосування до них покарання у вигляді штрафу. Так у європейських країнах він може варіюватися від 25 до 70 євро. Громадянин Бельгії, за систематичне порушення свого права (а по суті за зловживання ним), крім штрафу, може бути позбавлений виборчого права на строк до 10 років. Прикладами ще більш радикального підходу до покарання несвідомих громадян

можуть слугувати Пакистан, Туреччина, Єгипет, де поряд зі штрафом можуть бути призначені каторжні роботи, порушник може піддаватися кримінальному переслідуванню або взагалі йому може загрозувати тюремне ув'язнення. Як засвідчує статистика проведення виборів у цих країнах, такий жорсткий підхід держави до участі своїх громадян у реалізації форм безпосередньої демократії дає позитивні результати: відсоток явки на виборах і референдумах у цих країнах завжди знаходиться на гранично високому рівні. До речі, аналогічні заходи впливу мали місце і в колишніх країнах соціалістичного табору та сучасних країнах з диктаторськими режимами (Північна Корея, Куба).

На наше глибоке переконання схожий підхід у комплексі з іншими заходами впливу на несвідомих виборців доцільно застосувати й в Україні та доповнити чинну Конституцію України положенням про конституційний обов'язок брати участь у загальнодержавних виборах і референдумах, таким чином дещо розширивши чинний перелік конституційних обов'язків громадян України. Проте, у нашому випадку пропонуємо його дещо вдосконалити, передбачивши за невиконання громадянином свого конституційного обов'язку брати участь виборах чи референдумах замість штрафу відповідну грошову компенсацію. Її розмір має покривати витрати держави на підготовку й проведення загальнодержавних виборів чи референдуму з розрахунку на одного виборця. Такий підхід вважаємо справедливим, виходячи з тези про те, що демократія не може бути тягарем лише для держави. З одного боку, заміна штрафу на компенсацію дозволить особі уникнути негативних наслідків притягнення її за неучасть у виборах до юридичної відповідальності – адміністративної чи навіть кримінальної. А з іншого, це буде вважатися не стільки каральним заходом впливу держави на своїх несвідомих громадян, скільки спонукально-юридичним по аналогії з виплатою аліментів безвідповідальними батьками на своїх дітей. У будь-якому випадку рішення стосовно вимоги держави до свого громадянина щодо компенсації витрат на підготовку і проведення виборів має ухвалюватися виключно у судовому порядку.

Література:

1. Кулеба О., Бучин М. Абсентеїзм як форма низької політичної участі [Текст] / О. Кулеба, М. Бучин // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – Вип. 23 – 2011. – С. 98-102.
2. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_535 – Назва з екрана.
3. Документ Копенгагенського совещання Конференції по человеческому измерению СБСЕ [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_082 – Назва з екрана.
4. Декларация о критериях свободных и справедливых выборов. Принята на 154-й сессии Совета Межпарламентского Союза [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://democrasy.ru/library/laws/international/el-declaration-1994/html> – Назва з екрана.
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043 – Назва з екрана.
6. Загальний коментар Комітету ООН з прав людини до ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://yuriy-shveda.com.ua/en/communion/psefolohia/602-comments.html> – Назва з екрана.
7. Кучма Л. Нормативно-правові межі маніпулювання у політичному процесі [Текст] / Л. Кучма // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – Вип. 20. – 2008. – С. 91-95.